

Pohádky, jež si o sobě vyprávíme

Co napadá Evropana, když navštíví **Austrálii**

Svým způsobem není na planetě **odlehlejšího místa**, než je Austrálie. Ač o ní dobře věděli čínští i javánští kupci a díky plavbám Abela Tasmana i nizozemská Východoindická společnost, nikdo se tam po dlouhou dobu nehodlal usadit. Nebylo proč. Tomu, kdo chce vidět, ale dnes její návštěva nabízí zajímavé srovnání.

STANISLAV KOMÁREK
biolog a filosof



Austrálcí nebo též Aboriginoci (z latinského *ab origine*, od počátku) představují v zásadě velmi archaické stadium „kavkazské“ rasy, se spoustou rysů pro ni typických: bujným vousem i tělesným ochlupením, mohutným, byť spíše širokým nosem – estetika jejich tváří je ovšem jiná než naše, místy se blíží spíše japonským Ainům či Repinovým portrétům ruských mužů. Zejména starší muži s mohutnými nadočnicovými oblouky a šedivým vousem i ovlášením pak vypadají velmi reprezentativně, hrdě, ba numinózně a starobyle přísně.

Na těch zdeptaných alkoholem je spíše cosi smutného a odlehleho. Jako by dokládali Bolkovu a Portmannovu hypotézu o permanentní juvenilitě a lidské civilizaci: běloši a zejména Asijsi ve srovnání s nimi vypadají jako děti. Spocívá pradávna moudrost a dospělost v tom, tiše a na okraji sbírat a lovit, co příroda poskytuje, a vyhýbat se hračkaření typu zemědělství či kompjútrů a infantilní pracovní posedlosti a podnikavosti?

Něco jako plchové

Že se zemědělské obyvatelstvo z Nové Guineje přes úzkou Torresovu úžinu nerozšířilo, je hádanka, které těžko porozumět – co nových zdrojů a půdy by tam nalezli! Austrálcí, rozružení do množství kmenů s odlišným vzhledem a jazyky často lišícími se jako čeština a čínština, žili zhruba způsobem lovců z evropského magdalenienku, byť větší vačnatce záhy vyhubili a bylo nutno se žít lovením drobnějších živočichů včetně plazů a sbíráním rozmanitých plodů. Zejména ve vnitrozemí bylo k hladu vždy blízko a některé tamní potraviny, například bochánky ze semletých kapradinových výtrusů, vyžadovaly celodenní práci a přímo andělskou trpělivost s hubeným výsledkem.

Každý kmen měl relativně velké území, které neopouštěl a pečlivě hlídal proti sousedům, v rámci něho ale kočoval jak za potravou, tak k posvátným místům. Tento způsob života, nevytvářející vesnice ani polnosti, vedl Angličany později k závěru, že země je „neobydlená“ a nikomu nepatří – je to „*terra nullius*“ (asi jako my nerespektujeme, že země je také plchů a mají tam své pachové značky).

Pro život Austrálců bylo zcela klíčové ústní předávání kmenových mýtů a tradic a velice silná vazba na posvátná místa v krajině – často nápadné hory či skály. Vzhledem k tomu, že Britové si oba tyto rysy z počátku neuvědomovali, soudili, že „pro ty divochy je buš jako buš“ a je možno je beze škody vytlačit jinam: my bychom měli z izolace třeba od Hradčan či Vyšehradu asi mnohem menší trauma.

Hmotná kultura Austrálců se vyvíjela mírně řečeno nerovnoměrně: zatímco při konstrukci bumerangu záleželo na každém milimetru a úhlovém stupni zakřivení, končilo domorodé stavebnictví v zástěně proti chladnému větru a v nejlepší případě bédné chatrče z eukalyptové kůry. Rovněž neznali keramiku ani tkané textilie, v podstatě oblečení vůbec – kožešinové pláště jejich předáků byly mnohem víc odznakem hodnosti než ochranou před zimou.

Pro člověka odchovaného stavbami a topením je nepochopitelné, jak mohli na australském jihu ve zdraví přežít studené zimní noci s plískanicemi a větrem (i noci v pouštích jsou chladné a kombinace ohně a několika „zahřívacích“ dingů je dosti nevydatná). Neměli jen podstatně lepší termoregulaci, ale i zrak a orientační schopnosti v terénu – poslední aspekty nejsou překvapivé u někoho, kdo tráví v buši celý život; podobně jako ten, kdo tráví celý život

na internetu, orientuje se lépe tam: nevím, zda Austrálcí vyrostlému u počítače by z nich ještě něco podstatného zbylo, ale možné to je – přírodní výběr v jejich populaci skončil v zásadě včera, u nás už počátkem neolitu.

Hrdlo civilizační lahve

Právě na příkladu Austrálců si lze nejlépe uvědomit klíčový význam zemědělské revoluce pro „civilizacelnost“, jedná se v podstatě o proces autodomestikace. Je nápadné, že etnika, jež neprodělala průchod „hrdlem lahve“ směrem k zemědělství, který zřejmě mnoho lidí nepřežilo, neobyčejně trpí v kontaktu s industriální civilizací evropského typu.

Rozdíl je nejlépe patrný ve srovnání s Maory na Novém Zélandu, kteří v konfrontaci s britskou společností dopadli nepoměrně lépe, ač se zdá, že zahrádkaření na úrovni mladší doby kamenné není až taková změna. Ve skutečnosti se jedná o změnu zcela zásadní: stálá usedlost na jednom místě spojená s nutností po dlouhé hodiny konat monotónní zemědělské práce a bedlivě si rozvrhnout plán prací během roku i hospodaření se sklizenou úrodou (a také nutností uklízet, která se nám zdá banální, ale není) představuje neobyčejnou změnu. Lovecko-sběračský zvyk naopak velí se v případě nespokojenosti přesunout a ulovenou kořist (dnes už je to spíše pod-

Pozoruhodná je výstava o Austrálcích v sydneyjském muzeu. Tomu, kdo viděl expozice řekněme o tom, jak se Evenkové zdárně zařadili do velkého sovětského národa, běhá mráz po zádech.

”

pora v nezaměstnanosti) zkonzumovat s přáteli ihned, než se kazí.

Interakce Austrálců a bílých Australanů neprobíhala šťastně od samého začátku, je ovšem otázkou, zda vůbec mohla probíhat jinak – představa kulturního relativismu nebyla 19. století vůbec vlastní a hlad chudých britských poddaných po půdě a zemědělských produktech bylo těžko utišit konstatováním, že jiné kultury je třeba chránit: přenášet dnešní představy do dávno minulých dob je jako podívat se tomu, že Žilžovo vojsko nemělo kulometry.

Nedá se ani říci, že by koloniální úřady neměly ve vztahu k Austrálcům poměrně

dosti dobré vůle – tou jsou ovšem, jak známo, dlážděny i cesty do pekel. Úřady také nebyly schopné čelit skutečnosti, že řada osadníků Austrálce zabíjela, či dokonce trávila jako divou zvěř, většinou po nějakém konfliktu, kdy domorodci napadli ty, kdo pronikali do jejich teritorií a káceli tam jejich stromy či pili „jejich“ vodu, ve vnitrozemí vzácnou. Často je kolonisté hubili i pomocí jejich „ochočených“ soukmenovců, kteří pak byli za nepatrnou odměnu ochotni své bratry v buši profesionálně stopovat a „lovit“. Na rozdíl od Maorů nebyli Austrálcí příliš velcí válečníci – jen občas ve válkách zabíjeli své sousedy či evropské vetřelce a jejich dobytek. A pobité nepřátele také pojídali (je pozoruhodné, že zatímco Maori se podnes svým kanibalismem hrdě chlubí, Austrálcí jej spíše tají – Britové prý ostatně chutnali špatně).

Psychoanalýza dějin

Jako jiná předzemědělská etnika, třeba Batekové v Malajsii, působí Austrálcí jaksí bojácně a zasněně, trochu jako děti – průchod autodomestikacím „hrdlem lahve“ zřejmě přináší i větší odolnost a bojovnost. „Přinést divochům civilizaci“ viděla viktoriánská doba jako samozřejmé poslání a úměrně k tomu vnímala i lidský svět: Tylorova raná antropologie postulovala psychickou jednotu lidstva a jednotnou postupnou cestu všech etnik k civilizaci, jejímž

vrcholem je právě ta britská – jen s tímto duchovním vybavením lze pronikat do jiných zemí a válcovat je: už freudovská psychoanalýza se pro koloniální expanzi nehodí a předznamenává její konec.

Jakmile padne naivní sebedůvěra, ztrácí se i schopnost ovládat jiné. Je pozoruhodné, byť neobyčejně skličující, že v bezradnosti, co počít s příslušníky lovecko-sběračských etnik, přišly tak rozdílné společnosti jako Austrálie, Kanada, Sovětský svaz i Malajsie na tutéž neblahou metodu: zabavovat děti rodičům a vychovávat je v internátech či dát k adopci, aby si osvojily „správné zvyky“. V Austrálii se tak dělo dosti masově (více než 2000 případů) od dvacátých do šedesátých let dvacátého století a o této „ukradené generaci“ se podnes hodně mluví: konec byl v Austrálii stejný jako všude jinde – odhlédnuto od neobyčejné surovosti celého podniku, podařilo se jen přetrhnout původní tradici a vychovávat nové kandidáty pobytu na společenském dně.

Koho včera pověsili...

Počínaje sedmdesátými lety se Austrálcí dostali postupně „do módy“: už ne „líný, páchnoucí divoch, zapletený ve svých primitivních pověrách“, ale naopak zdroj vši původnosti, mytopoetických půvabů a dávno ztracených hloubek bytí. V současné době toto nadšení vrcholí, nikoli bez vyháňení jistých bizarních květů.

V zoologické zahradě v Healsville bylo u každého zvířete jeho jméno nejdříve ve vymřelém jazyce kmene Wurundžeri, který tam kdysi sídlil, a na místě, kde obvykle bývá stať o jeho biologii, byl uveden nějaký domorodý mýtus. Prodejní suvenýrů praskají pod náporem nápodob aboriginských tradičních maleb a artefaktů, trubka didžeridu je erbovním předmětem kontinentu. Na verš Havlíčka Borovského „koho včera pověsili, k tomu se dnes modlí“ jsem si v Austrálii vzpomněl mnohokrát.

V roce 1967 dostali Austrálcí konečně australské občanství a s ním i nárok na stejné peníze za stejnou práci s bílými. Celá věc má ale i jeden háček: získali tak nárok i na podporu v nezaměstnanosti, jenže z zásadních hřebíků do jejich rakví. Jen blázen by pak hrabal ponravy v polopoušti, může-li si v supermarketu nakoupit spoustu nevidaných, byť podřadných pochoutek a pár lahví ohnivé vody k tomu. Austrálcí po alkoholu baží a zároveň jej špatně snáší, podobně jako kdysi indiáni. Smutné a rezignovaně sedí ráno často před bary, až otevrou. S opilstvím také souvisí většina problémů v jejich komunitách. Především vraždy (drtivá většina aboriginských kriminálních počínů je namířena do vlastních řad, bílým se spíše vyhýbají), k nimž v opilsti často dochází a které za sebou vlečou tradiční řetězec krevní msty.

Do městských čtvrtí, kde Austrálcí sídlí, třeba do sydneyjského Redfern, se done dávna policie bála a nechávala je svému osudu. Austrálcí vykonávají s chutí jen práce pod širým nebem a ve volné krajině, třeba hlídání či pasení dobytka, dohlížení v rezervách a poslední dobou i provázení turistů – fabrika s běžícím pásem by pro ně byla zlým snem. Škola evropského typu je většinou neteší.

Ve vztahu k Austrálcům se vyvíjí nový typ pokrytectví: snímky premiéra rokujícího se stařešiny a několika „ochočených“ ukázkových exemplářů – soudece, modelka, několik sportovců – oblétají média, většina z nich ale doskominává daleko mimo oči veřejnosti a dobrá rada je drahá. I zdravotní stav většiny dnešních Austrálců je nevalný: dětská úmrtnost a podvýživa (kourekoute čipsů denně po utracení všech peněz), cukrovka, infarkty, trachom, cirrhóza jater, pohlavní choroby atd. Vypadal snad průchod „hrdlem lahve“ od paleolitu k neolitu podobně?

Prostě přírodnina

Pozoruhodná, byť svým způsobem skličující byla i výstava o Austrálcích v sydneyjském přírodovědeckém muzeu (přiznačně jsou dosud traktováni jako „přírodnina“). Vzhledem k tomu, že jsem podobné výstavy viděl v Sovětském svazu řekněme o Evencích či Giljácích a o tom, jak se zdárně zařadili do velkého sovětského národa, zatímco se v reálu upíjeli vodkou kdesi na předměstích, mnohdy styl argumentace otřásl: obě kultury, ovládající i ovládaná, byly vlastně od počátku stejné, měly v podstatě jen jinou formu, ale stejný obsah – zejména barvotiskové obrázky „sbratření národů“ jsou pro pamětníka úděsně stejné, formou i obsahem.

To, co si každá společnost o sobě vypráví, je „pravdivé“ či „lživé“ asi v tom smyslu jako pohádky či mýty, bývá to ale vydáváno za „pravdu“ ve stylu adekvace výpovědi s „objektivní realitou“.

Na příkladu Austrálců si lze uvědomit klíčový význam zemědělské revoluce pro „civilizacelnost“. Je nápadné, že etnika, která ji neprodělala, neobyčejně trpí v kontaktu s civilizací evropského typu.

”



ILUSTRACE: HELENA ZAHRADECKÁ